

Рец. на кн.: Новальська Т. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.): Монографія / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2005. – 250 с.

УКРАЇНСЬКЕ бібліотекознавство не дуже багате на монографічні дослідження, які доволі легко перерахувати. Тим більшу зацікавленість викликає нова монографія Тетяни Василівни Новальської. У цій праці зроблено спробу проаналізувати бібліотекознавчі дослідження, об'єктом яких виступав український читач, починаючи з кінця XIX ст. (коли з'явилися перші розвідки щодо української читаючої публіки) до сьогодення. Однак автор не обмежується даною конкретною темою, заявленою у назві монографії, а подає її на широкому тлі праць книгознавців, літературознавців, соціологів, психологів та інших науковців, які вивчали проблеми читання і читача у різних аспектах. Все це дозволяє автору дійти висновку про поступове формування особливої наукової дисципліни комплексного характеру — читачезнавства. Саме це, як результат дослідження, є, на мій погляд, головним теоретичним здобутком Т. Новальської. Його обґрунтуванню присвячено практично всю монографію, хоча конкретний її зміст базується на характеристичні досліджень щодо українського читача.

Представимо послідовно структуру монографії: Розділ I. Історіографія та джерельна база вивчення читачів наприкінці XIX – початку XXI ст.; Розділ II. Виникнення проблеми вивчення читачів наприкінці XIX – початку XX ст.; Розділ III. Формування теоретико-методологічних засад українського читачезнавства у 20–50-ті роки XX ст.; Розділ IV. Дослідження читачів бібліотек у 60-ті – 80-ті роки XX ст.; Розділ V. Читач як об'єкт дослідження у сучасному українському бібліотекознавстві.

Кожний розділ поділяється на три або чотири підрозділи, що висвітлюють окремі питання. Як годиться, монографія має також передмову, післямову, список використаних джерел (обсягом 567 назв), список скорочень та зміст. Ця структура чітка, логічна, дозволяє простежити історичний розвиток читачезнавства взагалі і бібліотекознавчих досліджень українського читача зокрема. Така структура є традиційною для української науково-дослідної літератури, однак, на мій погляд, її слід було б доповнити ще й іншими складовими науково-дослідного апарату видання. Для даного дослідження, насиченого прізвищами багатьох науковців, дуже бажаним є іменний покажчик, який допоміг би читачеві монографії швидко розшукати відомості про того чи іншого дослідника, його внесок у розв'язання питання, що розглядається.

Безсумнівною заслугою Т. Новальської є те, що спеціальна бібліотекознавча проблема розглядається у контексті політичних, економічних, соціокультурних факторів, які впливали на читачку активність, смаки та уподобання українського читача. Вивчення розвитку українсь-

кого читачезнавства дозволило автору згадати багато як славетних, так і мало знайомих сучасним фахівцям імен дослідників читачів.

Значну увагу Т. Новальська приділила також колективним дослідженням бібліотек, що стосуються характеристики читачів. Віднайдено рідкісні матеріали (звіти бібліотек) XIX–XX ст., проаналізовано їхні статистичні і фактичні дані стосовно читачів. Охарактеризовано також зміст і результати відповідних соціологічних розвідок читачів у другій половині XX – на початку XXI ст.

Викликають інтерес детально проаналізовані автором матеріали Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи у 1911 р., зокрема, виступи на ньому українських бібліотекарів.

Центральним розділом монографії є розділ третій, адже розробка теоретико-методологічних засад – це завжди головна проблема будь-якої науки. Автор показує, що саме у 20-ті роки XX ст. в Україні було закладено ґрунтовні підвалини читачезнавства, що вплинули на подальший розвиток цієї наукової дисципліни.

Розвиток українського читачезнавства у 60–80-ті роки XX ст. показано у тісному зв'язку з книгознавчими, соціологічними, психологічними дослідженнями, які очолювали науковці з Москви та Ленінграда. Розглянуто становлення основних напрямів читачезнавчих досліджень, формування понятійного апарату науки, її структуру. Т. Новальська зазначає, що «на початку 70-х років XX ст. відбулося формування нової наукової дисципліни – читачезнавства» (с. 143).

Цілком погоджуючись із автором монографії і позитивно оцінюючи залучення до аналізу багатьох праць з різних галузей знання, хотілося б, однак, відзначити неправомірну відсутність серед них творів відомого російського книгознавця і бібліографознавця А. Барсука. Розглядаючи структуру книгознавства, він порівнював її зі структурою книжкової справи, яка, на його думку, відображає різні стадії руху книги від автора до читача. А. Барсук вважав, що вивченням читача мала б займатися особлива наукова дисципліна, що, на той час, не було очевидним для багатьох науковців.

Особливу увагу Т. Новальська приділяє обґрунтуванню бібліотечного читачезнавства як одного з видів спеціального бібліотекознавства. Цим проблемам присвячено заключний, п'ятий розділ монографії. Разом із цим, тут представлено результати оригінального авторського соціологічного дослідження «Український бібліотекар як читач», а також характеристику різноманітних розвідок з вивчення читачів бібліотек та їхніх читачьких інтересів на сучасному етапі розвитку бібліотечної справи в Україні (кінець XX – початок XXI ст.).

Г. Швецова-Водка

Загалом зміст монографії свідчить про те, що її автор успішно розв'язав поставлену проблему, котра становить інтерес для всіх бібліотечних фахівців. Монографія може бути використана у навчальному процесі при підготовці книгознавців, бібліотекарів-бібліографів, документознавців та інформаційних працівників при викладанні різних дисциплін. Можливо також введення особливої навчальної дисципліни «Бібліотечне читачезнавство».

Високо оцінюючи рецензовану працю, хотілося б, однак, зупинитися на дискусійній проблемі, яка пройшла поза увагою автора монографії. Це стосується визначення поняття «читач» на сучасному етапі розвитку суспільства. Як відомо, поняття «читач» завжди співвідносилось з поняттям «книга». Зараз розрізняють «традиційну книгу» і нові форми книги: електронну, звукову. Трактують поняття «книга» змінюється, хоча, звичайно, з цього приводу існують різні думки, у тому числі такі, що заперечують приналежність новітніх форм надання інформації до книги. Чи змінюється у зв'язку з цим поняття «читач», або воно залишається таким, як і рані-

ше, тобто відноситься тільки до друкованої та рукописної книги, зміст якої виражений писемними (текстовими) знаками? Недаремно в сучасному бібліотекознавстві та бібліографознавстві поняття «читач» замінюється такими термінами, як «користувач» (бібліотеки), «споживач» (інформації). Чи тотожні вони з сучасним поняттям «читач»?

Поставлене питання, звичайно, виходить за межі досліджуваної в монографії проблеми, але хотілося б знати ставлення науковця до нього.

Уважне ознайомлення з монографією дозволяє зробити також певне дрібне зауваження: у тексті трапляються технічні помилки, що іноді призводить до спотворення наданої інформації.

Поставлені в рецензії питання і зауваження не знижують високої оцінки монографії Т. Новальської. Можливо, вони стануть у пригоді автору в подальшій роботі чи примусять читачів монографії замислитися над проблемами майбутнього розвитку читачезнавства.

БІБЛІОТЕКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ОСЕРЕДОК ДУХОВНОГО І КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

БІБЛІОТЕКИ - ЦЕНТРИ ОСВІТИ

КЩО не маєш розумного сусіда – веди бесіду з книгою. Так кажуть у народі. Соціологи та психологи всього світу давно дійшли тієї думки, що читання розвиває інтелект, формує духовно зрілу, освічену, гармонійну особистість. Не можна недооцінювати роль бібліотеки у забезпеченні молоді необхідною інформацією. Саме бібліотека є тією підвалиною, на якій зводиться простір культурного суспільства.

На сьогодні бібліотеки, реалізуючи концепцію інформаційного суспільства, тобто зберігаючи, обробляючи, поширюючи інформацію на традиційних і електронних носіях, займають ключову позицію серед постачальників інформаційних послуг. Але погляд на бібліотеку тільки з точки зору інформаційних функцій є дещо однобоким. Бібліотека повинна зберігати соціальну та культурну пам'ять, що міститься в матеріальному предметі – книзі, розвивати в користувачеві потребу в ній.

Сьогодні висловлюються побоювання стосовно того, що тотальна віртуальна бібліотека остаточно знищить традиційні бібліотеки. Чи наступить кінець бібліотеці як соціальному організму? Очевидно, що ні – з причини практичної, психологічної і, врешті, духовної властивості цієї установи. Пошук книги он-лайн – одна справа, а читання, безпосереднє використання – зовсім інша. Книга як матеріальний об'єкт не має естетичного замінника. Комп'ютерна революція не зупинити, однак і паперових книг читається у світі все більше і більше.

Інтернет, не знищуючи бібліотеку, дає друкованому слову як ніколи надійний захист і сприяє істинно демократичному поширенню знання. Із створенням онлайн-вих бібліотек книги опиняться в безпеці, а люди, які часом крадуть, нищать, псують книги, будуть позбавлені та-

кої можливості. Традиційні бібліотеки живуть, тому що в нашій свідомості вони невіддільні від слова "людина". Тут не лише читають, але й разом міркують, досліджують, обмінюються ідеями, закохуються.

Бібліотека вищого навчального закладу (ВНЗ), будучи одним із його головних підрозділів, може не лише допомагати у вирішенні найскладніших проблем навчання і розвитку, але й сприяти виробленню ціннісних орієнтацій, впливати на формування в стінах закладу інтелектуального та культурного середовища – того особливого ґрунту, на якому зусилля викладачів і вчених принесуть плоди. Бібліотека здатна створювати атмосферу творчої зацікавленості у навчанні, науці, мистецтві, впливати на стан духу, який не піддається жодним вимірам та оцінкам, проте лежить в основі моралі, сприяти вихованню української душі. Саме на досягнення цього спрямовані зусилля колективу бібліотеки Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету (ДПУ) ім. Григорія Сковороди. Такі завдання передбачено і загальноуніверситетським документом – „Концепцією розвитку університету на 2005-2010 рр.”.

Сьогодні бібліотеки, підпадаючи під фінансовий та культурний тиск, повинні еволюціонувати, більш активно запрошуючи читачів зануритися у дослідження книжкових багатств, долучитися до світу краси. Відвідувач повинен переступати поріг бібліотеки із захопленням і благоговінням, відчуттям на собі її особливої маґії.

Найпершим поштовхом цьому повинен служити бібліотечний дизайн – специфічний вид проектування, що допомагає вирішити проблеми створення предметно-

О. Шкура